

Bulvárlapok cikkeinek szövegtani elemzése

Az ezredforduló sajtónyelvének jellemzőit kutatva induljunk ki az elmúlt két évtized idevágó szakirodalmi tételeiből, hogy kirajzolódjék a nyelvi jellemzők korábbi és a mai állapota közötti különbség. Az 1970-es, 1980-as évek tudományos eredményeit a Nyelvészet és tömegkommunikáció című kétkötetes munka foglalja össze (Grétsy 1985). A maitól mindenben különböző társadalmi, politikai, sajtóbeli viszonyok közepette az átfogó tanulmányok, szakmai elemzések máig ható érvénnyel és ma is hasznosítható kutatás-módszertani példát adva szólnak kisebb részt a nyomtatott, majd nagyobb részt az elektronikus hírközlő eszközök nyelvi, stilisztikai és – újabb terminussal – pragmatikai vonatkozásairól. A nyelvhasználat társadalmi meghatározottságát jelzi, hogy ekkor a különböző „tömegkommunikációs csatornák” – mai szóval: médiumok – nyelvhasználatában nincs számottevő különbség, ha a hírek műfaját tekintjük, és elenyésző, ha más műfajokat vizsgálunk (Buda 1985. 11). A bulvársajtót ekkor még semmilyen tekintetben nem lehetett pregnánsan elkülöníteni az úgynevezett központi lapoktól, a fogalomnak csupán idézőjeles alkalmazására van példa az akkori Esti Hírlap és a Hétfői Hírek kapcsán, amikor a más sajtótermékektől elütő címadásuk kerül szóba (i. m. 17). Buda Béla szerint a korabeli sajtó stílusát a nyelvi ritualizálás (kötelező fordulatok, szóképek) és a sztereotípiák határozzák meg.

Más megközelítéssel és részletesebb leírással él a Nyelvművelő kézikönyv, amelynek 1985-ben megjelent 2. kötete a *stílusrétegek* címszó alatt röviden vázolja a publicisztika stílus általános jellemzőit. A következőket állapítja meg: „A különféle stílusrétegek közül talán a sajtónyelv áll legközelebb az élet, a mindennapok nyelvhasználatához. Természetesen következik ez a sajtó széles körű kommunikációs szerepéből, a valósággal az élettel való sokoldalú, eleven kapcsolatából, a sajtóbeli közlemények tárgyi és műfaji változatosságából. Elkerülhetetlenül kifejlődött a sajtónyelvben bizonyos mesterségbeli rutin, az események, helyzetek és témák gyakori ismétlődése szükségszerűen kialakította a megfelelő sajátos sajtónyelvi szóhasználatot, és állandósított bizonyos szokványos kifejezéseket, fordulatokat. Mindez – a szaknyelvekhez hasonlóan – jellegzetes sajtófrazológiává merevedett. A visszatérő formulák a folytonos használatban színüket veszített és kiszikkadt tartalmú közhelyekké, megkopott sablonokká satnyultak, elszürkítve a köz-

leményeket, lerontva a közvetlenségre, egyéni hangra törekvő stílust, és zsargonszerűvé bélyegezve a sajtónyelvet.” (NyKk. II. 625–6) „A sajtó olyan stílust alkalmaz, amely legjobban megfelel a tömeg tájékoztatás és tömegbefolyásolás céljának. A sajtónak az áttételezés nyelvi funkcióját kell ellátnia: eltérő műveltségű olvasókat kell tájékoztatnia, egyszerre kell világosan és mozgósító erővel is közölnie a mondanivalót.” (NyKk. II. 713)

Milyen lehet általánosságban az a stílus, amely eltérő – hangsúlyozom: igencsak eltérő – műveltségű olvasókhoz kíván szólni? Hipotézisként az egyszerűsítés, egyszerűsödés fogalmát emelhetjük ki. Balázs Géza Média-nyelv című, 2000-ben megjelent munkájában már korunkra érvényesen fogalmaz: „Az újságírókkal szemben alapkövetelmény, hogy gyorsolvasásra kell fogalmazniuk. Az embereknek nincs idejük végigolvasni, végigértelmezniük a mondanivalót. A gyorsolvasásra fogalmazás óhatatlanul egyszerűsítésekkel jár, de egyúttal a világosságot is igényli.” (Balázs 2000. 218) Az egyszerű nyelvhasználatot a piac elve követeli meg, és velejárója a kevés szó és a kevés műfaj (i. m. 217).

A sajtónyelv általános jellemzői után következzenek a részletek. A NyKk. a közérthetőséget, az idegen szavak értelmezését, korlátozott használatát, a találó, újszerű kifejezések alkalmazását és a figyelemfelhívó címet tartja fontosnak, az egyébként kerülendő sablonos kifejezéseket viszont részben természetesnek érzi, mivel a sok hasonló eseményről nem lehetne mindennap merőben újszerűen írni. Ezért a sajtónyelv közléssémái nem eshetnek azonos megítélés alá az egyéb elcsépezt frázisokkal. (NyKk. 714)

Ugyanezeket látja fontosnak kiemelni Bencédy József is a Sajtókönyvtár sorozatában megjelent Sajtónyelv című munkájában, s mellettük megemlíti a neologizmusokat, amelyeknek szerinte legfőbb népszerűsítője és terjesztője a sajtó (Bencédy 1995. 30). A folytatásból azonban kiderül, hogy az egyes sajtóműfajok nyelvezete jelentős mértékben eltér egymástól, így a hír, tudósítás, kommentár, vezércikk, riport, tárcá szó- és kifejezőkészletében, mondat szerkesztésében, stílus eszközeiben szembetűnő különbségek vannak. De hogy milyenek, arról részletes útmutatást nem kapunk. A közelmúltban jelent meg Domokos Lajos kiváló tankönyve, a Press – A nyomtatott és az elektronikus újságírás elmélete, gyakorlata (Domokos 2002), amely a különböző sajtóműfajok nyelvi vonatkozásaira szintén nem tér ki. Igaz, részletesen foglalkozik a szövegpragmatikával, a nyelv fölötti tényezőkkel. További – kutatás-módszertani szempontból is meghatározó – pragmatikai, stilisztikai elemzések készültek a közelmúltban (Jakusné 2002; Tolcsvai 2001), így ezt a messze vezető és terjedelmesebb kifejtést igénylő kérdéskört ez alkalommal külön nem vizsgáljuk, az érdeklődő olvasót az említett friss publikációkhoz irányítjuk.

Mai sajtónk rendkívül sokszínű: megférnek egymás mellett a mértékadó orgánumok, az elkötelezett pártkiadványok, az ismeretterjesztő, a tudományos, a kulturális, a szórakoztató és a bulvárlapok, de helyet követelnek a jó szándékú, de a médiatapasztalatokat olykor nélkülöző civil kezdeményezések, a szubkultúrák termékei, és megjelenhetnek a társadalom egy része szerint nyomdafestéket nem érdemlő irományok, nyomdafestéket nem tűrő kifejezésekkel. Ennek megfelelően nemcsak a bennük feldolgozott tematika változatos, hanem a műfajok rendszere, a hozzá illeszkedő stílus és nyelvezet. Mindezek miatt nem beszélhetünk egységes sajtónyelvről, és az ezt taglaló útmutatások, tankönyvek, elemzések nemegyszer megragadnak az általánosság szintjén, vagy pedig a bennük foglaltak némileg leegyszerűsítik a valóságot. A sajtó nyelvének, stílusának éppúgy több rétege van, mint ahogy a lapok is megoszlanak az előbb említettek szerint. Az árnyaltabb kép megrajzolása végett érdemes komplex szövegtani vizsgálatot végezni a szintaktikai, szemantikai, pragmatikai és stilisztikai szint feltárásával. Az alábbi elemzésben arra vállalkozom, hogy ezeknek a szempontoknak a figyelembevételével megkíséreljek képet adni a bulvárlapok szövegeiről. A vizsgálat kiterjed a tematikára, a címadásra, a szóhasználatra, ezen belül az idegen szavakra, a képszerűség elemeire, a frazeológiai egységek, a szólások használatára, a stílusra, különös tekintettel a bizalmas stílus és a szleng elemeire. A szűkebb szakmán kívül nem annyira ismert, hogyan vehetők számba statisztikai módszerekkel a mondattani sajátosságok, a mondategységek, mondategységek (tagmondatok). Velük érdemes behatóan foglalkozni, míg a szövegpragmatikára külön nem térünk ki, mivel róla a már említett újabb szakmunkák részletesen szólnak, így a hatáskeltés, a befolyásolás tényezőiről és a diskurzuselemzésről.

A vizsgált cikkek kiválasztása nem véletlenszerűen, hanem meghatározott elvek alapján történt: belekerült az elemzésbe a lap első négy, valamint utolsó oldalának minden írása a Blikk 2003. augusztus 2-ai és minőségi bulvár megjelölésű Színes Mai Lap 2003. augusztus 7-ei számából. A feldolgozott műfajok: hír, rövidhír, riport, tudósítás, glossza. Egyáltalán nem szerepelnek sporthírek, sporttudósítások, hirdetések és apróhirdetések. Az utóbbiakat már csak azért is célszerű elkerülnünk ebben az áttekintésben, mert szövegtani jellemzőik igen nagy mértékben különböznek az említett jellegzetes publicisztikai műfajokétól. Összesen 48 cikkel foglalkozunk, közülük 25 a Blikkben, 23 a Színes Mai Lapban jelent meg. A két lapot esetenként kezdőbetűikkel rövidítjük: Blikk – (B), Színes Mai Lap – (ML)

Címek

Mi az, ami legelőször megragadja az ember figyelmét egy lapban? A fényképek és a címek. Az írott és az elektronikus médiában egyaránt meg-

határozó szerepe van a címeknek, így érdemes alaposabban foglalkozni velük. A sajtóbeli címeknek tizenkét típusát különíti el Kemény Gábor: 1. leíró, eseményközlő, 2. témamegjelölő (nem rematikus), 3. protokoll, 4. szenzációs, 5. lakonikus, 6. kérdő, felszólító mondatos (nem kijelentő), 7. semmitmondó, 8. sűrítő, 9. alliteráló, 10. parafrázis (módosított felidéző), 11. közhelyes, 12. humoros, szójátékos (Kemény 1989). A vizsgált anyagból hiányoztak a protokoll, a semmitmondó, az alliteráló címek, a parafrázisok és a közhelyes, tehát összességében kellően változatos címadással találkozunk.

Sajátos összefüggés figyelhető meg a címek tartalma, nyelvi megformálása és a cikk megjelenési helye között. Úgy tűnik, hogy igazán figyelemfelhívó címek, illetve témák az első és az utolsó oldalon kapnak helyet, míg a belső lapokon kisebb arányban találkozunk „ordító” címekkel. Érdemes figyelnünk a címlapon megjelenő képekre is: jelen van a vér és az erotika. A címek csoportosítása:

Címlap:

- (B) *Schumacher hadat üzent a McLarennek* [fénykép]
Beckham kilóra megveszi Ronaldót
Szaddám Huszein átszabatta magát? [fénykép]
Sárba döngölte egy fiatalember a rablót [fénykép a sérült ápolásáról]
Hobóék jubileumi koncertje
Melltartókat árvereztek el (r)
Megtizedelte a gin a gyászoló rokonokat (r)
Fájdalomdíjért perelte be az orvost (r)
Villámot fotózni érkeznek a turisták (r)
Liz Taylor, 1959 [fürdőruhás fénykép]
- (ML) *Magvasi szerint ifjabb Knézy Jenő megölte apját* [az első oldal felét betöltő cím]
Brutális ollós gyilkosság [az elvérzett áldozat fényképével]

Utolsó oldal:

- (B) *Begyógyul-e az ózonlyuk?* [monokinis lány fényképével]
Kapa állt a fejébe [két fényképpel, premier plán és kistotál]
Elhunyt Marie Trintignant
Lincseléstől féltik a piromániást (r)
Rács mögött a gyilkos drogkereskedők (r)
Az izlandiak élnek a legtovább (r)
- (ML) *Britney agresszív az ágyban*
Szorult helyzet [erotikus fényképpel]
Levágta ujját és elvitte a kocsiját
Őrizetben a prostigyilkos

Belső oldalak:

- (B) *Szaddám szakálla megnőtt, haja ősz?*
Lőni vagy nem lőni?
Berkecz nem kap munkát
Kulcsár öt ügyfele 1,8 milliót kér
Erdogan kormányfő bukása
Tisztelegni tanulnak a leendő Grippen-pilóták
Mi újság? Hegedűs Róbert
Labdáznak a tigrisek
Sárba döngölte egy járókelő O. Andrást
- (ML) *A nap kérdése – Lesz-e népszavazás a kórháztörvényről?*
Megszólal az ollós gyilkos
Állati törvény
Engedmények kötelezettsége
*Harmincas volt a múmia (r)**
Ingyenes locsolás (r)
Kerékpáros halála (r)
Szökésben (r)
Örizetben a rasszista (r)
Magát lőtte mellbe (r)
Hamis a bizonyítvány
Légkondicionáló okozta a kórt
Terézváros nem találja vagyonát
Öbölátúszás hátszéllel
Negyedszázados Anita
Kossuth császárral
Ráment a kapcsolata a fogdaszerelemre

*r = rövidhír. A vizsgált lapokban mínuszos hír nem volt, csak címmel ellátott rövidhír.

Az első oldalon szereplő címekben – még a külpolitikai tudósítások élén is – megjelennek a bizalmas szóhasználat vagy a szleng elemei, szólásai (*kilóra megveszi, átszabatta magát, sárba döngölte*). Előfordulnak túlzások, kétes igazságtartalmú kijelentések (*Magvasi szerint ifjabb Knézy Jenő megölte apját*). Az utóbbit érdemes rövid pragmatikai elemzéssel megvizsgálni, vajon milyen hatással van a befogadóra. A egész mondatos cím fókuszja a *K. J. megölte apját, a Magvasi szerint* olyan bevezető mondatrészlet, amelynek túl nagy jelentőséget nem tulajdonít az olvasó. Mivel a tudatban rögzülő lényeges hír maga a fókusz, ezáltal átértékelődik a cím egésze, és elszakad a valóságtól. A cím itt nyílt bűnügyi gyanúsítássá lép elő, noha a cikk tartal-

mából kiderül, hogy meglehetősen kétséges ennek a feltételezésnek az igazságtartalma. Rendszerint az efféle szerkesztés következményei a sajtóperek, a helyreigazítási kérelmek.

A belső oldalakon megjelent címek között arányaiban kevesebb a szenzációhajhász, több a témamegjelölő, korrekt kijelentés: *Berkecz nem kap munkát – Kulcsár öt ügyfele 1,8 milliót kér – Erdogan kormányfő bukása – Tisztelegni tanulnak a leendő Grippen-pilóták – Terézváros nem találja vagyosát – Öbölátúszás hátszéllel*. Kevés a rövid, egy-két szavas cím; a tartalmas, informatív szókapcsolatok vagy mondatok jól eligazítanak arról, hogy miről szól a cikk. A címek típusa változatos. A rövidhírekre jellemző a kriminalitás: *Kerékpáros halála – Szökésben – Örizetben a rasszista – Magát lőtte mellbe*. Az *Örizetben a rasszista* nem bizonyított minősítést tartalmaz. A belső oldalak címei között alig van szlenges kifejezés. Kissé furcsa, túlzottan tömör egy meglehetősen terjedelmes írás élén a *Negyedszázados Anita* cím, amelyben egyik vezető közéleti személyiség lányának 25. születésnapjáról van szó.

A címekről összességében megállapíthatjuk, hogy általában jól kifejezik a cikk tartalmát, nyelvtani, szemantikai, pragmatikai (két kivételtől eltekintve) és stilisztikai szempontból egyaránt.

Szóhasználat

Idegen szavak

Összesen 68 idegen szó szerepelt a vizsgált anyagban, közülük mindössze néhány ismétlődött, így a szóelőfordulások száma 85. A 4811 szövegszónak ez alig 2%-a (pontosan: 1,76%-a), tehát az idegen szavak aránya igen minimális. Itt elég az összesített adatokat közölnünk, mivel mindkét lapról ugyanezt mondhatjuk el.

Mai nyelvhasználatunkról gyakran hallani az általánosítást: elárasztanak bennünket az idegen szavak, különösen a legújabb angol jövevényeket kárhoztatják egyesek. Erre a nyelvváltozatra tehát nem igaz a fenti megállapítás. Természetesen más lenne a helyzet, ha a számítástechnika nyelvét, a szórakoztatóipar (film, videó, zene), illetőleg egyes újabb sportágak szókészletét vizsgálnánk. Az idegen szavak alacsony száma és aránya a bulvárlapokban pozitívum: megfogalmazásukban az érthetőségre törekednek – még ha erősen purista szemmel nézve jó néhány idegen elem magyarral helyettesíthető is lenne.

Ha az idegenszerűségek eredetét nézzük, feltűnő, hogy nagy részük latin eredetű, nem pedig angol. (Bár némelyik latinizmus mai használatában jogosan feltételezhetünk némi angol hatást is.) Hangsúlyozni kell, hogy az alábbiak jelentős része nemzetközi műveltség szó, így használatuk megszokott,

természetes, magyar megfelelővel nem helyettesíthető. Nem találunk gyakran használt, túlzásba vitt, elkoptatott divatszókat, egyedül a *brutális* melléknév négyszeri előfordulása jelzi a bulvárlapok sajátos témaválasztását. Érdekes még a *díva* háromszori megjelenése két szóösszetételben (*szexdíva*, *popdíva*). Újítással alig találkozunk (*gruppenparti*). Elmondhatjuk tehát, hogy az idegen elemek száma nem magas, nem okoz megértési nehézséget.

A következő idegen szavak fordultak elő a vizsgált cikkekben (zárójelben az előfordulások száma):

<i>agresszív</i> (2)	<i>gruppenparti</i>	<i>konzulátus</i>	<i>prosti</i>
<i>akklimatizáció</i>	<i>higiéné</i>	<i>kozmosz</i>	<i>prostituált</i>
<i>amnesztia</i>	<i>homoszexuális</i> (2)	<i>legális</i>	<i>sofőr</i>
<i>bróker</i> (2)	<i>illegális</i>	[lég] <i>kondicionáló</i>	<i>speciális</i>
<i>brutális</i> (4)	<i>információ</i> (2)	<i>lincselés</i>	<i>specializálódott</i>
<i>dezodor</i>	<i>informátor</i>	<i>masszírozó</i> [gép]	<i>spórol</i>
<i>diktátor</i>	<i>injekció</i>	<i>mini</i>	<i>spray</i>
<i>dokumentum</i>	<i>inkasszó</i>	<i>misszió</i>	<i>széf</i>
<i>drog</i> [kereskedő]	<i>intelligencia</i>	<i>mumifikálódott</i>	<i>szex</i> (2)
<i>ex</i> [fogdaparancsnok]	<i>interjú</i>	<i>operatív</i>	<i>szexdíva</i> (2)
<i>flekkén</i>	<i>intim</i> (2)	<i>ödéma</i>	<i>sztár</i> (3)
<i>fotó</i> (3)	<i>kamera</i>	<i>paraméter</i>	<i>szuper</i>
<i>fotózni</i>	<i>karakter</i>	<i>piromániás</i>	<i>sztriptíz</i>
<i>front</i> [ember] (2)	<i>katasztrófa</i>	<i>popdíva</i>	<i>terrorista</i>
<i>funkcionál</i>	<i>klima</i>	<i>pozitívum</i>	<i>tesztpilóta</i>
<i>gengszter</i>	<i>koncert</i>	<i>probléma</i>	<i>tipp</i> (2)
<i>gin</i>	<i>konzul</i>	<i>professzor</i>	<i>verzió</i>

Bizalmas, szleng kifejezések

A bizalmas, szleng kifejezések száma mindössze 16. Kétharmad részük a Blikkből való. A két lapban nemcsak arányuk tér el jelentős mértékben, hanem stílusértékük is különbözik. A Blikk alább szereplő kifejezései inkább szlengesek, a Színes Mai Lap hat felsorolt szava bizalmas nyelvi. A közel 400 mondathoz és 5000 szóhoz képest ez meglehetősen alacsony szám (0,3%). A megfogalmazásra tehát nem jellemző a túlzott közvetlenség, a bizalmaskodó hangvétel. Ezekhez hasonló kifejezésekkel mértékadó (nem bulvár) napilapok egyes cikkeiben is találkozhatunk:

(B)	(ML)
<i>coki mindenkinek</i>	<i>cucc</i>
<i>feldobta a rendőrségen ('feladta')</i>	<i>cukkol</i>
<i>feldobták Huszein családját</i>	<i>csücsül</i>
<i>Huszein nehogy eliszkoljon az amerikaiak elől</i>	<i>lufi</i>
<i>egy frászt kelek fel</i>	<i>srác</i>
<i>kilóra megveszi</i>	<i>szülinap</i>
<i>rárohad a falazat ('börtönben sínylődik')</i>	
<i>sárba döngöl (2)</i>	
<i>suska</i>	
<i>zsaru</i>	

Frazeológia – szólások, képszerűség, terpeszkedő kifejezések

Feltűnően kevés szólást, illetőleg képszerű kifejezést találunk a mintegy 400 mondatban, szám szerint mindössze 12-t, közülük hárommal már találkoztunk a bizalmas, szleng kifejezések között:

(B)	(ML)
<i>kilóra megveszi</i>	<i>elcsavarta a fejét</i>
<i>sárba döngöl (2)</i>	<i>fényt derített rá</i>
<i>rárohad a falazat</i>	<i>kézben tartja a dolgokat</i>
<i>kisiklik a keze közül</i>	<i>kioltotta az életét</i>
<i>szorul a hurok</i>	<i>megdobogtatja a szívet</i>
<i>odaédesgette magához</i>	
<i>szúrós tekintettel méregeti</i>	

Az előző pontban jelzettekhez hasonlóan ebben a tekintetben is különbözik a két lap: a Blikk három újszerű szlenges szókapcsolata mellett hagyományos szólás mindössze kettő fordul elő (*kisiklik a keze közül*, *szorul a hurok*). A Színes Mai Lapból viszont hiányoznak a szleng szólások. Összességében elmondhatjuk, hogy nem jellemzőek a képszerűség eszközei, a szerzők mindvégig egyszerű, köznyelvi fordulatokat alkalmaznak. Itt érdemes megjegyezni azt is, hogy a nyelvművelés által terpeszkedő kifejezéseknek nevezett szókapcsolatok (*átadásra kerül*, *bizonyítást nyer*, *intézkedést fogantatosít*, *végrehajtásra kerül*, *vizsgálatot folytat*) nem szerepelnek zavaró mértékben. Korábban sajtónyelvi jellemzőnek tartották őket, és elmarasztalólag szóltak róluk. A vizsgált anyagból nem ez derül ki, és elvértve történő használatukat nem lehet hibául felróni, már csak azért sem, mert bizonyos típusai egyre megszokottabbakká válnak (*akadályt képez*, *adóssággal rendelkezik*, *késésben van*, *hiány mutatkozik*).

Nyelvhelyesség, helyesírás

Igen nagy pozitívuma a vizsgálatnak, hogy a legszigorúbb megítéléssel is csak elvétve lehetett néhány kisebb nyelvhelyességi hibát találni. Az utóbbi minősítés – „hiba” – igazságtalanul szigorú is, mivel többnyire olyan nyelvi jelenségekről van szó, amelyeket ma már a nyelvhasználók általában nem éreznek helytelennek. Ezek a következők:

A *kapcsolatban* névutó nem túl szerencsés használata: ...*a francia köztársasági elnök megrendülését fejezte ki ... a színésznő halálával kapcsolatban* (inkább: *miatt*). Azért is érdemes kicserélni itt másikat, érzékletesebb névutóra, mert a cikkben közvetlenül utána tövőltőzátával találkozunk: *A színésznő [...] egy filmforgatás kapcsán Litvániában tartózkodott*.

A *köszönhetően* névutószzerű használatakor stílusosabb, ha csupán pozitív jelentéstartalmú fogalmakkal kapcsoljuk össze, ám kevésbé megfelelő ebben a mondatban: *Az esőzésnek köszönhetően 18 lakás került víz alá* (inkább: *az eső/esőzés miatt*). Tanúi vagyunk annak a folyamatnak, hogy a *köszönhetően* elveszti pozitív jelentéstartalmát, és előbb-utóbb semleges hatású névutóvá válik.

Csupán egy vitatható igekötő-használati kérdéssel találkoztunk: *Németországban a magasabb egészségügyi szolgáltatás nehezen elérhető* – inkább: *nehezen érhető el*. Az igekötős igenevek igekötője tagadáskor, valamint akkor, ha hangsúlyos határozó előzi meg, elválnak, és az igenév után kerül. A mondat másik, kevésbé feltűnő javítanivalója: *magasabb egészségügyi szolgáltatás helyett magasabb szintű*.

A szövegekben ugyancsak egyszer-egyszer szerepelt a *csak és kizárólag* tautologikus (szószaporító) forma, valamint a divatozó *nem igazán* ('nem nagyon, nem eléggé, nem túlságosan') kifejezés.

Szintén egyetlen helyről hiányolhattuk a birtokos jelző szükséges *-nak, -nek* ragját, onnan viszont nagyon hiányzott (ML9): *A szomszéd házból egy fiatalember lép ki. Ő Imre bácsi, a meggyilkolt öreg unokája*. Szó szerint véve: a szomszédból kilépő fiatalember Imre bácsi. Az előzményekből persze tudjuk, hogy a meggyilkolt öreg Imre bácsi, de a mondatban ezt a tényt szintaktikailag is egyértelműsíteni kell. Mivel az értelmező jelzős szerkezet (*a meggyilkolt öreg*) miatt elválnak egymástól a birtokos szerkezet két tagja (*Imre bácsi unokája – Imre bácsinak az unokája*), ki kell tenni a birtokos jelző ragját mind a birtokos jelzőre, mind pedig annak értelmezőjére: *Ő Imre bácsinak, a meggyilkolt öregnek az unokája*.

Többször előfordul a lapokban a kiemelő szórend, az úgynevezett rikkancs-szórend. Főleg a rövidhírek címadására jellemző az ilyen fókuszba állítás, de ez érthető, sőt talán kívánatos is: *Melltartókat árvereztek el, Megtizedelte a gin a gyászoló rokonokat, Fájdalomdíjért perelte be az orvos, Villámot fo-*

tózni érkeznek a turisták, *Harmincas volt a múmia*; más cikkek címében: *Lincseléstől féltik a piromániást, Légh kondicionáló okozta a kórt*. Ilyenkor a közlésben legfontosabbnak ítélt mondatrészek kerülnek a cím élére, ezzel együtt nagyobb nyomatékot, kiemelő hangsúlyt kapnak. Ha viszont a cikkek szövegében találkozunk indokolatlan nyomatékosítással, azt már jogosan kifogásolhatjuk: *Megtizedelte a gin a gyászoló rokonokat. Tizen hunytak el egy kameruni halotti toron, miután koccintottak az elköltözött rokon emlékére*. (Egyenes szórenddel: *Tizen elhunytak egy...*) Az efféle szerkesztésmód ma-gukban a cikkekben csak ritkán jelentkezett.

A vizsgált anyagban zavaró helyesírási hibák nem fordultak elő. Örven-detes, hogy a számítógépes elválasztás miatt korábban megsaporodott és gyakran kifogásolt helytelenségek mára eltűntek, bizonyára a korszerűbb programoknak köszönhetően. Egyedül az összetett mondatok központosásá-ban volt néhány javítanivaló, jobbára a tagmondathatárokon elmaradó írásjel miatt: *Nem tudta mikor kell jönni*. – Helyesen: *Nem tudta, mikor kell jönni*. Ez a jelenség tipikusnak mondható, különösen akkor, amikor a kapcsolóele-mek hiányoznak. Ilyenkor a rövid, néhány szavas – utalószó nélküli – fő-mondatot követi a mellékmondata, amelyből sokszor elmarad a kötőszó: *Nem tudta [azt], [hogy] mikor kell jönni*.

Kötőszóhasználat – vonatkozó mellékmondatok

Bizonyos fokig nyelvhelyességi (másképpen viszont fogalmazási) kérdés az összetett mondatok kötőszóhasználatára. Ennek kapcsán két jelenségről kell részletesen szólni: a vonatkozó mellékmondatok gyakori előfordulásáról és a kötőszóelhagyásról, ezen belül főleg a *hogy* törléséről. Mindkét mondatser-kesztési sajátosság nagyon jellemző a vizsgált anyag egészére, és nem csu-pán egyes szerzőkhöz köthető, hanem jól láthatóan általános jegy, újabb fo-galmazási sajátosság.

A Nyelvművelő kézikönyv szerint a *hogy* kötőszó elhagyható sok alanyi és tárgyi mellékmondatból, főképpen ha bennük kérdő névmás vagy névmási határozószó is van (*a levélből nem tűnt ki, [hogy] mikor szállítsuk az árut*), és ugyancsak elhagyható a függő idézetekből (*Apád is mondta, [hogy] mi-lyen hanyag vagy*). (NyKk. I. 878) Sem itt, sem pedig a későbbi NyKsz.-ban nem utalnak a szerzők arra, hogy a kötőszóelhagyás olykor zavaró is lehet, és arra sem, hogy sajtónyelvi jelenség lenne.

A *hogy* kötőszó törlésére jellegzetes példa egy 7 mondatos cikk, amelyből 4 esetben hiányzik a kötőszó (ML14: Terézváros nem találja vagyonát). Csak az érintett mondatokat közöljük, némileg rövidítve, és a későbbi elem-zés miatt számozva: (1) *Üres volt a Postabank széffe, így továbbra sem lehet tudni, Ø hol vannak a hatodik kerület milliói*. (2) *Utóbb kiderült, Ø Ispánky*

a pénzt még februárban a Postabank Bécsi úti fiókjában helyezte el.[...] (3) Többen úgy vélték, Ø a pénz még mindig a bankban hever elzárva. (4) A VI. kerület polgármestere a Színes Mai Lapnak elmondta: Ø a széfet már kinyitották... Természetesnek tarthatjuk a *hogy* kötőszó törlését elsősorban a függő idézetet tartalmazó tárgyi alárendelésekben, amelyek főmondata – igéjének jelentése miatt (pl. *mond, kijelent* stb.) – tartalmilag jobban elkülönül mellékmondatától. Ha ezt az elkülönülést, önállóságot írásban kettősponttal is kiemeljük, akkor kötelező a törlés (4). Ha viszont nem kettőspont, hanem vessző állna a 4. sz. mondatban, szerencsésebb lenne a kötőszós megoldás (...*elmondta, a széfet már kinyitották; ...elmondta, hogy a széfet már kinyitották*). Beszédben a kettőspontot rövid szünettel érzékeltetjük, vessző esetén viszont szünet nélkül összekapcsoljuk a két tagmondatot. Szemantikai okok miatt is más típust képvisel a 2. és a 3. példák főmondatának igéje (*kiderül, vél*). Mindkettőben jobban érzékelhető a *hogy* hiánya. A törlést hibának ugyan nem tarthatjuk, de gyakori elhagyása fogalmazási modorosság, éppen úgy feltűnik és éppen úgy kerülendő, mint a *hogy* kötőszó ügyetlen halmozása adott szövegrészen belül.

Más kötőszók elmaradása is jellegzetessége a sajtónyelvi stílusnak. Ugyancsak egy cikkből emeltük ki a következő mondatokat (ML9): (1) *Tamás anyjával él, Ø semmilyen kapcsolata nincs apjával. [...]* (2) *Tamás már hetek óta otthon van. (3) Nyilatkozni nem akar, Ø sietve távozik. [...]* (4) *Soha semmilyen gond nem volt vele, Ø kicsi kora óta ismerem. (5) Nem félek, amiért hazajött. (6) Azóta viszont nem láttam, Ø szerintem alig megy valahova. (7) Imre is gyerekkora óta ismerte, Ø odaédesgette magához. (8) Nem tudom, Ø mi történhetett köztük...* Az utolsó esettel, a *hogy* kötőszó elmaradását az imént taglaltuk, a megelőző szövegrészletben viszont más kötőszók hiánya tűnik föl. A magyarázat a tagmondatok kapcsolódásában van: a szerkesztetlenség jele, hogy három esetben (3., 6., 7.) laza kapcsolatos mellérendelésnek elemezhetjük. Ez azt jelenti, hogy nincs szoros tartalmi-logikai kapcsolat a két tagmondat között, hanem két cselekvés, két kijelentés egymás mellé rendelése, pusztán az időbeli egymásutániség miatt. Az 1. sz. mondat másféleképpen átmeneti: lehet laza kapcsolat, és – kevésbé meggyőzően – talán ellentétes mellérendelés is. A 4. mondat látszólag szintén laza kapcsolatos viszonyt takar, valójában azonban ellipszist rejt: *Soha semmilyen gond nem volt vele, [és ezt tudom, hiszen] kicsi kora óta ismerem*. Az ellipsis itt teljes tagmondatra és a kötőszóra terjed ki. Az így kiegészített három tagmondatos mondatban laza kapcsolatos mellérendelés és magyarázó mellérendelés van. A tagmondatok kapcsolódásából kitűnik, hogy alapvető fogalmazási jellemző a laza szerkesztésmód, illetőleg a szerkesztetlenség. A kötőszó gyakori hiánya nem stíluselemnek, hanem inkább fogalmazási modoros-

ságnak vagy egyszerűsítésnek tekinthető. Emiatt töredezetté, kevésbé összefogottá válik a szöveg, konnexitása tehát gyöngé.

Ugyancsak jellegzetessége a sajtóbeli szövegeknek a vonatkozó mellékmondatok gyakori alkalmazása, ezen belül pedig a jelzői és az értelmezői mellékmondatok szerepeltetése:

Szigorú rendőrségi őrizetben tartják Stephane Jousse-t, azt a férfit, aki felelős a... (értelmező jelzői mellékmondat)

Életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték azt a német drogkereskedőt, aki... (kijelölő jelzői mellékmondat)

Meghalt az a férfi, aki tegnap hajnalban Akasztón, kerékpárján egy tehérgépkocsi takarásában át akart haladni a menetirány szerinti jobb oldalra. (kijelölő jelzői mellékmondat)

Elfogták K. Lászlót, aki július 20-án este... (értelmező jelzői mellékmondat)

Halmazódásuk: *Még mindig keresik azt a férfit, aki a gyanú szerint több pénzváltót kirabolt a Balatonon. A rendőrség nyilvánosságra hozta a pénzváltó biztonsági kamerájának felvételét, amely rögzítette a rablást.* (kijelölő jelzői és értelmező jelzői mellékmondat)

A tragédia a múlt hét végén történt, amikor Cantat brutálisan megverte őt. A litván hatóságok azonnal letartóztatták a férfit, aki azóta előzetesben van. (értelmező időhatározói és látszólag értelmező jelzői mellékmondat, valójában mellérendelő értékű alárendelés)

A jelzői és az értelmezői mellékmondatokra jellemző, hogy a főmondat és a mellékmondat egyaránt bővített, sőt számos bővítményük van. Ilyen szempontból összevethetők az alanyi és a tárgyi alárendelésekkel, amelyek főmondata nem feltétlenül tartalmaz ennyi bővítményt. Más megközelítésben: a jelzői és az értelmezői mellékmondatokra az információgazdagság a jellemző. A 2. számú mellékletből kitűnik, hogy a mondatok kapcsolódásának elemzéséből nagyobb anyagot áttekintve további hasznos tipológiai megállapításokat tehetünk. (A mellé- és az alárendelések aránya, fajtái, a vonatkozó mellékmondatok gyakorisága stb.)

Mondatszerkezeti sajátosságok

A vizsgált anyag egészének adatai

A mondategészek száma:	375
A mondategységek száma:	751
A szóelőfordulások száma:	4811

Átlagértékek (kerekítve)

A cikkek átlagértékei

A cikkek száma:	48
Ebből rövidhír (1–3 mondategész):	13

A mondategészek átlagos száma cikkenként (mondategészek/cikkek):	7,8
A mondategészek átlagos száma cikkenként (a rövidhírek nélkül):	10,7
A mondategységek átlagos száma cikkenként (tagmondatok/cikkek):	15,6
A mondategységek átlagos száma cikkenként (a rövidhírek nélkül):	21,4
A szóelőfordulások átlagos száma cikkenként (szóelőfordulások/cikkek):	100
A szóelőfordulások átlagos száma cikkenként (a rövidhírek nélkül):	137

A mondatok és mondategységek átlagai

A mondategészek mondategységeinek átlaga (megys./megész):	2,0
A mondategészek szóelőfordulásainak átl. száma (szóelőford./megész):	12,8
A mondategységek szóelőfordulásainak átl. száma (szóelőford./ megys.):	6,4

Bár az átlagok elfedik a szélső értékeket, mégis érdekes összefüggéseket vehetünk észre. Ha figyelmen kívül hagyjuk a rövidhíreket mint sajátos műfajt, egy-egy cikk (szöveg) átlagosan 10-11 mondategészből, 21-22 mondategységből, illetőleg 135-140 szóelőfordulásból áll.

A további elemzésben már nem kell eltekintenünk a rövidhírek adataitól. Viszonylag alacsony a mondategészek mondategységeinek száma, a szerkesztettségi mutató (2,008). Ez azt jelenti, hogy kevés a többszörösen összetett mondat, és a mondategészek átlagosan két mondategységből állnak. Tanulságos összevetnünk e mutatókat Deme László – természetesen más szövegtípusokra, más műfajokra kiterjedő – gyakorisági vizsgálatának adataival. A szerkesztettségi mutató legalacsonyabb értéke nála 1,97, a szövegek többségében pedig 2,4 és 3,5 között változik (Deme 136–157), tehát érezhető – legalább 20%-os – különbségről van szó.

Anyagunkban a kontrollcsoporthoz képest valamivel alacsonyabbak a telítettségi mutatók, azaz a mondategészek és a mondategységek szóelőfordulásainak a száma: egy-egy mondategész átlagosan 12,8, egy-egy mondategység pedig mindössze 6,4 szóból áll. Deme vizsgálatában a következőket találjuk: a mondategészek telítettségi mutatója 15,67, a mondategységekben 8,32 (i. m. 273; 276). Az eltérés kb. 16-18%.

Elemzett szövegeink is alátámasztják Deme Lászlónak azon megállapítását, hogy minél hosszabb a mondategész, annál rövidebbek a benne foglalt mondategységek, és annál kevesebb szóelőfordulást tartalmaznak. Vizsgálata szerint a mondat-hosszúság növekedése kedvez az ultrarövid (négy szónál rövidebb) mondategységek megjelenésének (i. m. 280). A cikkekben az az oka ennek, hogy a többszörösen összetett mondatokban gyakran szerepelnek rövid abszolút főmondatok utalószóval vagy anélkül, alannyal és állítmánnyal, (*X. bejelentette, hogy...; Y. azt nyilatkozta, hogy...; Z. kiállt amellett, hogy...*), módosító mondatrészletet tartalmazó mondatok (*Úgy tűnik...; Valószínű, hogy...; Feltételezhető, hogy...*).

Mellékletek

1. A szóelőfordulások* száma tagmondatonként, mondatonként, cikkenként (Részlet)

A cikk száma	A mondat száma	A szavak száma tagmondatonként	A szavak száma mondatonként	A szavak száma cikkenként
1.	1.	5 – 12 – 9 – 5	31	
	2.	7 – 6 – 5	18	49
2.	1.	3 – 8 – 3 – 11	25	
	2.	7	7	
	3.	2 – 16	18	50
3.	1.	14 – 2 – 9	25	
	2.	5 – 6	11	
	3.	18 – 7	25	61
4.	1.	13	13	
	2.	11 – 4	15	
	3.	12	12	
	4.	1 – 2 – 8	11	
	5.	6 – 5	11	62
5.	1.	15	15	
	2.	12	12	
	3.	11	11	
	4.	2 – 3 – 11 – 5	21	59
7.	1.	11 – 7 – 5 – 7	30	
	2.	12 – 12	24	
	3.	12 – 3 – 8 – 8	31	
	4.	5 – 4 – 7	16	
	5.	4 – 5 – 1 – 3 – 5	18	
	6.	1 – 3 – 2 – 8	14	
	7.	9 – 6	15	
	8.	10 – 12	22	
	9.	4 – 9	13	
	10.	13 – 7	20	
	11.	7 – 8	15	
	12.	9	9	
	13.	13	13	
	14.	5 – 7	12	
	15.	3 – 4	7	
	16.	11	11	
	17.	6 – 5 – 5	16	
	18.	6 – 3	9	
	19.	5 – 5	10	306

* A táblázatban a szóelőfordulásokat röviden szavaknak nevezzük.

**2. A mondategységek és a mondategészek száma,
a mondatok főkapcsolásának típusa***
(Részlet)

A cikk száma	A mondatok tagmondatainak száma és a főkapcsolás típusa	A mondat-egészek száma	A mondat-egységek száma
1.	4a – 3m	2	7
2.	4a – 1 – 2a	3	7
3.	3a – 2m – 2ml	3	7
4.	1 – 2m – 1 – 3m – 2m	5	9
5.	1 – 1 – 1 – 4a	4	7
7.	3a – 2v – 4v – 3a – 5a – 4a – 2a – 2a – 2m		
	2m – 1 – 1 – 2m – 2m – 1 – 2v – 2a – 2m		
	2v	19	44

Rövidítések a táblázatban: a = alárendelő főkapcsolás, m = mellérendelő főkapcsolás, ml = laza mellérendelő főkapcsolás, v = vonatkozó mellékmondatos alárendelő főkapcsolás

H i v a t k o z á s o k

- Bencédy József 1995. Sajtónyelv. Sajtókönyvtár sorozat. Sajtóház Kiadó.
- Buda Béla 1985. A tömegkommunikáció nyelvének néhány kommunikáció-lélektani és szociolingvisztikai sajátossága. In: Grétsy László (szerk.): Nyelvészet és tömegkommunikáció. II. kötet. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest. 7–29.
- Deme László 1971. Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Domokos Lajos 2002. Press. A nyomtatott és az elektronikus újságírás elmélete, gyakorlata. Teleschola, Budapest
- Grétsy László (szerk.) 1985. Nyelvészet és tömegkommunikáció. I–II. kötet. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- Jakusné Harnos Éva 2002. A nyomtatott sajtó hírei a diskurzuselemzés szemszögéből. Magyar Nyelvőr 142–56.
- Kemény Gábor 1989. Milyen címen? Címzavakban a sajtónyelvi címadásról. In: Szaknyelvi kalauz. Szerk.: Bíró Ágnes. Gondolat Kiadó. 101–133.
- NyKk. = Nyelvművelő kézikönyv I–II. Főszerk. Grétsy László és Kovalovszky Miklós. Akadémiai Kiadó. 1980–1985.
- NyKsz. = Nyelvművelő kézisótár. Főszerk. Grétsy László és Kemény Gábor. Auktor Kiadó. 1996.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. Két napihír összehasonlító stílusérték-vizsgálata. Magyar Nyelvőr 299–318.